

دوره آموزش و پرورش

آموزش و پرورش استان خوزستان

شهرستان اهواز - ناحیه (۱) // دبیرستان حضرت نرجس (س)

کتاب علوم و فنون - پایه ی دهم علوم انسانی

درس پنجم: هماهنگی پاره های کلام

نگارش: اعظم ویسی

هماهنگی پاره های کلام

هجاء یا بخش، مقدار آوایی است که دهان با یک بار باز شدن آن را ادا می کند.

- هجا، از «واج» پدید می آید.

- شکل نوشتاری واج را «حرف» می نامند.

- واج کوچک ترین واحد آوایی زبان است؛ مانند واژه «کتاب» که پنج واج دارد: ک / ت / ا / ا / ب.

در زبان فارسی ۲۹ واج وجود دارد که آنها را به دو دسته مصوّت و صامت تقسیم می کنند.

- مصوّت: زبان فارسی، ۶ مصوّت دارد: «_____» مصوّتهای کوتاه و «ا، ی، و» مصوّتهای بلند زبان فارسی هستند.

صامت: ۲۳ واج دیگر زبان فارسی صامت هستند. ا (=ع)، ب، پ، ت (=ط)، ج، چ، خ، د، ر، ز (=ذ، ظ، ض)، ژ، س (=ث، ص)، ش،

غ (=ق)، ف، ک، گ، ل، م، ن، و، ه (=ح)، ی.

هجاهای زبان فارسی به سه دسته تقسیم می شوند:

عنوان هجا	نحوه قرار گرفتن	نشانه	مثال
کوتاه	صامت + مصوّت کوتاه	U	چو (چ)، که (ک)، و
بلند	الف) صامت + مصوّت کوتاه + صامت ب) صامت + مصوّت بلند	- -	گل، سر، دل پا، سی، مو
کشیده	الف) صامت + مصوّت کوتاه + دو صامت ب) صامت + مصوّت بلند + یک یا دو صامت	U- U-	بُرد، سبزه، چهر دوست، آب، سیب

قبل از جداسازی هجاهای یک کلمه، به این نکات توجه کنید:

(۱) هر هجا (بخش)، یک مصوّت دارد؛ بنابراین، تعداد هجاهای یک کلمه با تعداد مصوّت‌های آن کلمه برابر است؛ برای مثال: «باد» یک مصوّت (ا) دارد و یک هجاست و «برادر»، سه مصوّت (ا، ا، ا) دارد و سه هجاست.

(۲) هر هجا را همان طور که می‌خوانیم، می‌نویسیم تا در شمارش واج‌ها دچار اشکال نشویم؛ برای مثال: تو ← «ت»: هجای کوتاه (U) خواب ← خاب: هجای کشیده (U-)

(۳) در زبان فارسی، هیچ واژه‌ای با مصوّت آغاز نمی‌شود؛ بنابراین، واژه‌هایی که به ظاهر با نشانه «ا» آغاز می‌شوند، در ابتدای خود یک صامت همزه دارند که در تعیین نوع هجا باید بدان توجه داشت؛ برای مثال، «از» یک هجای بلند (سه واجی) و «آب» یک هجای کشیده است.

(۴) هجای کشیده معادل یک هجای بلند و یک هجای کوتاه است.

(۵) مصوّت بلند پیش از «ن» (نون ساکن) کوتاه به حساب می‌آید.

اکنون که توانایی شناخت هجا و تعیین نوع آن را به دست آورده‌ایم، باید بدانیم که دو مصراع یا بیت، زمانی هم وزن اند که: الف) تعداد هجاهای آنها با هم برابر باشد.

ب) هجاهای کوتاه و بلند آنها در مقابل یکدیگر قرار گیرد.

گفتیم که در هر شعر، تمام مصراع ها هم وزن اند. راز این هم وزنی آن است که تعداد و ترتیب هجاها در هر دو مصراع یکی است اکنون به جداسازی هجاهای بیت زیر، دقت کنید.

اگر پای در دامن اری چو کوه سرت ز آسمان بگذرد در شکوه

« سعدی »

ا	گَر	پا	ی	دَر	دا	مَ	نا	ری	چُ	کوه
سَ	رَت	زا	سِ	مان	بُگ	دَ	رَد	دَر	شُ	کوه
U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-

می بینید که ترتیب و تعداد هجاها در هر دو مصراع یکی است؛ یعنی، هجاهای کوتاه و بلند آنها در مقابل هم قرار می گیرند.

توجه: هجای پایانی اوزان شعر فارسی همیشه «**بلند**» محسوب می شود و اگر به جای آن کشیده یا کوتاه بیاید، همچنان آن را هجای بلند می آوریم.

یادآوری: لازم است به این نکته توجه داشته باشیم که در شعر نو، شاعران تساوی مصراع های شعری را ضروری نمی دانند؛ به همین سبب می بینیم که طول مصراع های شعر نو یکسان نیست.

«تو را من چشم در راهم؛

شباهنگام

که می گیرند در شاخ تلاجَن، سایه ها رنگ سیاهی

وزان دلخستگانت راست، اندوهی فراهم؛

تو را من چشم در راهم.»

«نیما یوشیج»

با سپاس

شاد و تندرست باشید.